

Zapiski bibliograficzne

ZIEMIE ZACHODNIE

ROCZNIK ELBLĄSKI tom II. Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Elblągu. Wydawnictwo Morskie. Gdynia 1963, s. 332.

Na tom ten składają się liczne artykuły o tematyce miasta Elbląga i regionu, chronologicznie obejmujące okres od wczesnego średniowiecza po czasy najnowsze. W pierwszej rozprawie S. Mielczarski stawia tezę, że osadę opisaną w końcu IX w. przez anglosaskiego podróżnika Wulfstana pod nazwą „Truso”, identyfikować należy z miejscowością Drużno w pow. elbląskim (Truso=Drużno). Autor zaznacza jednak, że ostateczne rozstrzygnięcie dyskutowanego od blisko 400 lat „problemu Truso” winny przynieść badania archeologiczne, przeprowadzenie których postuluje w rejonie osad Stary Dwór —Drużno. W kolejnych artykułach: J. Lassota charakteryzuje działalność i twórczość literacką Wilhelma Gnaphousea (1493—1568), założyciela i rektora gimnazjum elbląskiego, autora kilku dramatów, z których jeden zwłaszcza (*Morosophus*) zdecydował o krzywdzącym ujęciu postaci tego reformatora przez historiografów; W. Klesińska pisze o przejawach polskości Elbląga w XVI—XVIII w., zwracając szczególną uwagę na te czynniki, które wywierały poważny wpływ na proces polonizacji Elbląga w okresie 300-letniej przynależności tego miasta do Rzeczypospolitej; J. Gerlach przedstawia historię pieczęci prowincji pruskiej oraz sprawę nadzoru nad tłokiem pieczętnym, który sprawowała rada m. Elbląga w l. 1503—1772 (z przerwami w l. 1632—36 oraz 1658—1661); N. Drabiński omawia okres szwedzkiej okupacji miasta w l. 1626—1635; S. Gierszewski charakteryzuje ru-

chy społeczne w Elblągu w połowie XVIII w. (tumult czeladników w 1752 r., wystąpienia tkaczy i kowali w 1756 r.). R. Morcinek pisze o stosunku władz pruskich oraz społeczeństwa Elbląga i Powiśla do uczestników powstania listopadowego; K. Sobczak szczegółowo przedstawia działania jednostek Armii Radzieckiej w walkach o wyzwolenie w r. 1945 Elbląga, Powiśla i Żuław. Dwa ostatnie z zamieszczonych artykułów dotyczą wybranych zagadnień z dziejów powojennych: R. Kukier charakteryzuje stosunki ludnościowe Elbląga w l. 1945—1950, zaś L. Panas i B. Tarnacki — rozwój szkolnictwa w tym mieście w l. 1945—1961.

Poza wymienionymi wyżej rozprawami tom zawiera artykuły materiałowo-sprawozdawcze (A. J. Dmochowski, *Wyniki prac wykopaliskowych na grodzisku w Tolkmicku w r. 1959*; M. Kubasiewicz, *Zwierzęce szczątki kostne z grodziska w Tolkmicku*; J. Czapliska, *Zbiór kartograficzny i ikonograficzny w Archiwum m. Elbląga*), recenzje, kronikę oraz bibliografię historii Elbląga i regionu za r. 1961.

„PRZEGLĄD ZACHODNIO-POMORSKI z. 5/1963. Dwumiesięcznik. Instytut Zachodnio-Pomorski. Szczecin 1963, s. 171.

W zeszycie powyższym opublikowano materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Zachodnio-Pomorski w kwietniu 1963 r. w związku z obchodami 20-lecia Wojska Polskiego i 18-rocznicy wyzwolenia Pomorza Zachodniego. Są to referaty: E. Jadziaka (*Walki Ludowego Wojska Polskiego i I Armii Radzieckiej o wyzwolenie Pomorza Zachodniego w r. 1945*), K. Gol-

czewskiego (Rola Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego w odbudowie podstaw życia społecznego na Pomorzu Zachodnim), A. Ogrodowczyka (Wkład żołnierzy Wojska Polskiego w zagospodarowanie Pomorza Zachodniego) oraz wypowiedzi w dyskusji. Poza wymienionymi zeszyt zawiera dwa artykuły związane z tematyką wspomnianej sesji (M. Klikański, *Walki 2 Łużyckiej Dywizji Artylerii na Pomorzu Zachodnim*; K. Kersten, *Z problemów osadnictwa wojskowego na Pomorzu Zachodnim*).

Śląski Kwartalnik Historyczny „SOBÓTKA” z 4/1963. Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii. Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo. Wrocław 1963, s. 167.

W dziale „Artykułów i studiów materiałowych” najnowszego numeru powyższego czasopisma wrocławskiego S. Frelek przedstawia dzieje kasztelanii milickiej od r. 1136, analizując szczegółowo zagadnienie władztwa biskupiego na tym terenie jako „odrębnej sytuacji prawno-administracyjnej”; M. Pater — m. in. na podstawie nie wykorzystanych dotąd materiałów archiwalnych — pisze o roli Wrocławia i nastrojach patriotycznych społeczeństwa tego miasta w okresie powstania styczniowego; J. Śolta charakteryzuje społeczno-ekonomiczne położenie i proces proletaryzacji chłopów dolnośląskich (w powiatach: Gubin, Żary, Spremberg i Cottbus) w okresie hitlerowskim (do 1939 r.); L. S. Styś przedstawia powstanie, zadania i działalność grup operacyjnych osadnictwa wojskowego na Dolnym Śląsku w okresie lipiec—wrzesień 1945 r.; B. Jałowiecki w obszernej pracy charakteryzuje proces adaptacji i integracji społecznej w Strzegomianach (wieś w pow. wrocławskim).

Poza wymienionymi wyżej opracowaniami zeszyt zawiera recenzje oraz dwa artykuły o charakterze sprawozdawczym: A. Derenia, *Archiwalia śląskie rewindykowane z Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej* i F. Mětska, *Archiwum Kultury Serbotużyckiej w*

Budiszynie i znaczenie jego zbiorów dla nauki polskiej.

„KWARTALNIK OPOLSKI” nr 3/1963. Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Opolu. Opole 1963, s. 79.

Numer otwierają uwagi J. Kokota na temat integracji przesiedleńców w Niemczech współczesnych oraz artykuł E. Mendela, charakteryzującego stanowisko i udział „Gazety Opolskiej” w kampanii wyborczej do niemieckiego parlamentu (1912 r.) oraz sejmu pruskiego (1912, 1913). W dziale „Miscellanea” opublikowano materiały o bardzo różnorodnym charakterze: obok sprawozdań z prac Katedry Historii Śląska WSP w Opolu i z działalności Towarzystwa Miłośników Ziemi Raciborskiej, streszczenie rozprawy doktorskiej A. Targa (*Opolszczyzna pod rządami Lukaszka i Wagnera*), wywiad z byłym działaczem ZWM oraz artykuł J. Klimczyka pt. *Czytelnictwo prasy krajowej na Opolszczyźnie w 1962 r.* Tom zamyka kronika kulturalna Raciborza (styczeń—marzec 1963 r.) oraz recenzje.

„ZARANIE ŚLĄSKIE”. Kwartalnik, zeszyt 4/1963. Wydawnictwo Śląskiego Instytutu Naukowego. Katowice—Cieszyn 1963, s. 181.

Zeszyt otwiera rozprawa B. Zakrzewskiego, przedstawiającego genezę i zakres zainteresowań ludoznawczych Józefa Lompy, warunki i metody jego pracy jako zbieracza ludowych pieśni śląskich. W następnych artykułach S. Migdał analizuje wpływ założeń tzw. katolicyzmu społecznego, filozofii K. Libelta oraz poznańskiego ośrodka klerykałnego („Przegląd Poznański”, „Tygodnik Katolicki”, „Kurier Poznański”) na poglądy społeczne i narodowe Karola Miarki; M. Orzechowski omawia działalność Korfanego w okresie I wojny światowej; A. Kałuża charakteryzuje współpracę górnośląskich przemysłowców z władzami carskimi na przykładzie stłumienia

strajku (zimą 1905 r.) w Zagłębiu Dąbrowskim; o losach niemieckich pisarzy emigracyjnych (l. 1933—1947) problematyce ich utworów i recepcji pisze M. Szyrocki.

Poza rozprawami na zeszyt składają się artykuły materiałowe, polemiczne, recenzje oraz sprawozdania

z działalności Sceny Polskiej, polskiego teatru zawodowego w czeskim Cieszynie, oraz z konferencji poświęconej badaniom dziejów regionalnych, która odbyła się w Pradze.

Zestawił W. T.

NIEMCY

Niemcy hitlerowskie

JOSEF BECKER: *Das Ende der Zentrumspartei und die Problematik des politischen Katholizismus in Deutschland*. „Die Welt als Geschichte” nr 2/1963, s. 149—172.

Becker polemizuje z tezami artykułu K. O. Freiherr von Aretina pt. *Das Ende der Zentrumspartei und der Abschluss des Reichskonkordats am 20. Juli 1933* („Frankfurter Hefte” nr 4/1962), jakoby zgoda Centrum na udzielenie pełnomocnictwa Hitlerowi w r. 1933 była wynikiem wprowadzenia partii w błąd przez jej przewodniczącego — praelata Kaasa.

LOTHAR GRUCHMANN: *Hitler über die Justiz*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte” nr 1/1964, s. 86—101.

Dn. 20 VIII 1942 r. Hitler przyjął w swojej kwaterze *Wehrwolf* nowo mianowanego ministra sprawiedliwości Thieracka i jego zastępcę Rothenbergera w celu ich zaprzysiężenia. Z tej okazji Führer przedstawił ministrom swoje koncepcje prawa i sprawiedliwości. Wiarogodny odpis dokumentu zawierającego wywody Hitlera odnalazł Gruchmann w tajnych aktach byłego Ministerstwa Sprawiedliwości Rzeszy, opatrzył go komentarzem i opublikował. Wydany po raz pierwszy dokument jest interesującym przyczynkiem do charakterystyki Hitlera, jego relatywnych i prymitywnych poglądów na pojęcie prawa i sprawiedliwości.

KARL GUNDLACH: *Der allierte Luftkrieg gegen die deutsche Flugtreibstoffversorgung*. „Wehr-Wissenschaftliche Rundschau” nr 12/1963, s. 686—706.

Artykuł jest bardzo interesującym przyczynkiem do historii II wojny światowej. Autor przedstawia bowiem wpływ alianckich bombardowań na produkcję materiałów pędnych dla lotnictwa w Niemczech. Okazuje się, że systematyczne bombardowania zakładów wytwarzających syntetyczną benzynę w ostatnich miesiącach wojny zupełnie zahamowały produkcję, co walenie przyczyniło się do całkowitego opanowania przez aliantów sytuacji powietrznej nad Niemcami.

GÜNTER MOLTSMANN: *Goebbels Rede zum totalen Krieg am 18. Februar 1943*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte” nr 1/1964, s. 13—43.

Dn. 18 II 1943 r. odbył się w berlińskim pałacu sportowym wielki wiec, na którym hitlerowski minister propagandy ogłosił, że Niemcy rozpoczęły prowadzenie wojny totalnej, co zebrani przyjęli z entuzjazmem. Taką reakcją i akceptacją prowadzenia wojny totalnej różnie interpretuje się w zachodniemieckiej literaturze historycznej. Skłoniło to Moltsmanna, profesora Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bielefeld do ponownego zbadania tej sprawy. Doszedł on do wniosku, że faktu tego nie można interpretować motywami osobistymi Goebbelsa, jakkolwiek odgry-

wały one także pewną rolę, przede wszystkim jednak względami natury rzeczowej, a mianowicie wolą przetrwania reżimu hitlerowskiego mimo coraz większych niepowodzeń militarnych.

Niemcy po 1945 r.

JOHANNES W. KLEFISCH: *Wiedervereinigung oder Nuklearpolitik*. „Frankfurter Hefte” nr 12/1963, s. 815—824.

Autor stwierdza, że dotychczasowe idee zjednoczenia Niemiec były ściśle związane z założeniami zmiany układu sił między dwoma blokami, zgodnie z dotychczas uprawianą polityką z pozycji siły. Kiedy jednak okazało się, że polityka ta nie prowadzi do żadnych pozytywnych rezultatów, zastąpiona została koncepcją koegzystencji, której wyrazem jest np. podpisanie układu moskiewskiego. Fakt ten — zdaniem autora — ma poważne konsekwencje także dla polityki zjednoczenia Niemiec. W nowej sytuacji politycznej jedyne szanse na zjednoczenie Niemiec mogą — zdaniem Klefisa — wynikać z powodzenia polityki rozbrojenia. Tymczasem tej współzależności nie chce uznać rząd zachodnoniemiecki, który wrogo odnosi się do jakiegokolwiek propozycji rozbrojenia. Jak dalece rząd NRF lekceważy te propozycje, świadczy następujące porównanie: USA zaangażowały tysiące specjalistów w celu wszechstronnego zbadania całokształtu problematyki rozbrojenia, natomiast Niemcy zachodnie zleciły opracowanie tego zagadnienia dwóm urzędnikom z bońskiego MSZ. Autor artykułu twierdzi, że „[...] rezygnacja z potęgi militarnej, odwaga w dążeniu do rozbrojenia mogłyby stanowić okazję do przywrócenia Niemcom, po dwóch wojnach światowych, opinii narodu odpowiedzialnego i nowoczesnie myślącego”. Artykuł omawiany jest wyrazem postępowych i nonkonformistycznych tendencji w zachodnoniemieckiej publicystyce politycznej, które zasługują na baczną uwagę.

ARNOLD BERGSTÄSSER: *Zum 20. Juli 1963*. „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte” nr 1/1964, s. 1—12.

Artykuł pierwotnie wygłoszony w formie przemówienia z okazji 20-rocznicy zamachu na Hitlera. Autor, zmarły niedawno profesor nauk politycznych i socjologii na Uniwersytecie we Fryburgu w Bryzgowii, zwraca przede wszystkim uwagę na ideologię i motywy moralne opozycji antyhitlerowskiej. NRF uważa się — jak wiadomo — za spadkobiercę tej ideologii, stąd przeważa w Niemczech zachodnich tendencja do jej gloryfikowania i wyolbrzymiania jej znaczenia. Tendencje te są widoczne także i w omawianym artykule.

Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel 1914—1964 b. m. i r. wyd., s. 154.

Jest to publikacja wydana z okazji jubileuszu 50-rocznicy istnienia Instytutu Gospodarki Światowej Uniwersytetu Kilońskiego. Składa się z trzech części: z historii Instytutu pióra A. Zoltmanna (s. 1—66), z historii jego biblioteki opracowanej przez F. Otto (s. 67—116) oraz następujących aneksów: chronologia ważniejszych wydarzeń z przeszłości Instytutu, bibliografia wszystkich prac opublikowanych przez tę placówkę oraz spis wszystkich pracowników. *Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel*, jedna z pierwszych tego typu placówek naukowych, zawdzięcza swoje powstanie potrzebom gospodarki niemieckiej, kiedy ta zaczęła wkraczać na rynki światowe. Dzięki jej moźnej opiece rozwinął się z małego seminarium do jednego z największych instytutów na świecie i stał się pierwowzorem dla wielu następnych tego typu instytucji naukowych w wielu krajach świata. Dzisiaj zatrudnia 250 współpracowników, jego biblioteka liczy ponad 800 tys. tytułów, a w archiwum zgromadzono ponad 4 mln wycinków prasowych.

JOHANNES KIRSTEN, HARALD ROSE, HERBERT SÜSS: *Das Prinzip der Universalität erfordert die gleichberechtigte Mitarbeit der Deutschen De-*

mokratischen Republik in der ECE. „Staat und Recht” 13. Jahrgang, Januar 1964, s. 126—141.

Autorzy dowodzą we wstępie, że przeszkody stawiane NRD na drodze do uzyskania członkostwa Komisji Ekonomicznej UNO na Europę (ECE) są częścią polityki zimnej wojny. Każde państwo miłujące państwo europejskie — bez względu na ustrój społeczny — ma zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego równe z innymi prawo do uczestniczenia w pracach tego ważnego organu UNO. Aby nie dopuścić NRD do współpracy na tej płaszczyźnie, mocarstwa zachodnie powołują się na fakt nieuznawania NRD jako suwerennego państwa. NRD spełnia jednak jako państwo wszelkie warunki wymagane przez prawo międzynarodowe do przyznania jej podmiotowości w sensie prawnomiędzynarodowym. Postawa mocarstw zachodnich, sprzeciwiających się uczestnictwu NRD w ECE na prawach członka, jest więc sprzeczna z zasadami współpracy międzynarodowej. Uczestnictwo to może przyczynić się do stworzenia możliwości współpracy między obydwoma państwami niemieckimi, a więc także do rozwiązania problemu niemieckiego.

GERHARD RIEGE: *Staatsbürgerschaft und nationale Frage*. „Staat und Recht” 13. Jahrgang, Januar 1964, s. 56—79.

We wstępie autor precyzuje pojęcie „obywatelstwa”, przy czym dowodzi, że w ustroju socjalistycznym nie wyraża ono jedynie przynależności określonej osoby do określonego państwa, lecz w treści tego terminu zawarta jest również rola obywatela jako współtwórcy państwa robotniczo-chłopskiego”. Obywatelstwo powstaje równocześnie z powstaniem państwa. Wszelkie ustawy regulujące sprawy obywatelstwa są tylko prawnym potwierdzeniem istniejącego stanu faktycznego.

Fakt istnienia dwóch państw niemieckich pociąga za sobą istnienie dwóch obywatelstw niemieckich. Jedno-

lite obywatelstwo niemieckie przestało istnieć w chwili powstania dwóch odrębnych tworców państwowych na terytorium byłej Rzeszy Niemieckiej. Konstytucja NRD mówi w art. 1 o tym, że „istnieje jedno obywatelstwo niemieckie”, ale sformułowanie to można rozpatrywać tylko na tle historii związanej z powstaniem tejże ustawy zasadniczej. Zgodnie z zasadami umowy poczdamskiej, w myśl której Niemcy miały być przekształcone w demokratyczne państwo, ustawa ta miała w przyszłości obowiązywać na terytorium całych Niemiec.

Odmienne i sprzeczne z zasadami umowy poczdamskiej rozwój w strefach okupowanych przez mocarstwa zachodnie spowodował powstanie NRF oraz związanego z tym państwem odrębnego obywatelstwa.

W kolejnej części artykułu autor polemizuje z zachodniemieckimi i zachodnioeuropejskimi poglądami na temat pojęcia obywatelstwa. W konkluzji autor stwierdza, że istnienie dwóch obywatelstw niemieckich jest faktem dopóty, dopóki istnieć będą dwa państwa niemieckie. Wzajemne uznanie, normalizacja stosunków między tymi państwami jest jedyną drogą umożliwiającą ich zjednoczenie.

FRITZ ERLER: *Westeuropa und die Vereinigten Staaten in der strategischen Weltituation*. „Europa Archiv” nr 24/1963, s. 887—898.

Erler — zastępca przewodniczącego SPD oraz rzecznik militarny tej partii — zastanawia się w powyższym artykule nad możliwością ustalenia wspólnych ram strategicznych dla zjednoczonej Europy i Stanów Zjednoczonych. W aktualnej sytuacji równowagi nuklearnej między Wschodem a Zachodem, koncepcja strategii zachodniej winna się opierać na trzech czynnikach: odstraszania, obrony i przeżycia. To warunkuje zajęcie aktywnej postawy krajów Europy zachodniej w ramach lojalnej współzależności między dwoma partnerami (Europa—USA). Ze względu na decydujący udział strony amerykań-

skiej w zachodnim potencjale atomowym — z którym trzeba się w Europie liczyć — powstaje konieczność rozbudowy sił konwencjonalnych. W swych rozważaniach zbliża się Erler do koncepcji reprezentowanych przez amerykańskich strategów i teoretyków jak: Acheson, Taylor, Kissinger. Jednocześnie nasuwa się potrzeba dania europejskim sojusznikom prawa głosu w zakresie współdysponowania i planowania obrony. W obecnym układzie sił odrzuca Erler dyskusję nad problemem „piętnastu palców” u atomowego cyngla uważając, że z wielu względów nie można wiązać rąk partnerowi najsilniejszemu — w tym wypadku USA. Stanowczo odrzuca przy tym wszelkiego rodzaju narodowo-europejskie „forces de frappe” spodziewając się, że w przyszłości da się „uwolnić” amerykański potencjał atomowy od pierwiastków narodowych na rzecz określonej wspólnej strategii, która nie będzie wyłącznie strategią czysto amerykańską. Wyjściowym warunkiem dla wspólnej strategii obrony Zachodu (Europa—USA) pozostaje problem zjednoczenia Europy, przy czym Erler postuluje: włączenie W. Brytanii do EWG, wspólną drogę Europy ze Stanami Zjednoczonymi (*partnership* — system dwóch kluczy) oraz wspólne organy zjednoczonej Europy. We wstępnej fazie jedności europejskiej niezbędne są co najmniej dwie instytucje: dwie komisje (obrony i polityki zagranicznej) oraz rada ministerialna. Klamrą spinającą wszystkie zagadnienia pozostaje jednak nadal „wola polityczna” zmierzająca do zjednoczenia się. Podsumowując swoje wywody Erler stwierdza: „Europa nie może stać się żadną trzecią siłą — jesteśmy bowiem częścią składową wspólnoty atlantycznej w stanie integrowania się”.

HERBERT VON BORCH: *Amerika und der europäische status quo* „Aussenpolitik” 2/1964, s. 81—91.

We wnikliwym i syntetycznym studium na temat perspektyw i granic polityki Stanów Zjednoczonych autor omawia problem koegzystencji w stosunkach między Wschodem a Zachodem, a w ramach tychże — możliwość rozwiązania problemu niemieckiego. Borch na podstawie analizy dwóch koncepcji (Dulles’a — polityka statyczna i defensywna oraz Kennedy’ego — polityka dostosowania się i zmiany) uważa, że idea aktualnej administracji amerykańskiej — której dewizą jest „widzenie granic własnej władzy, tolerowanie wartości i porządków innych, nawet komunistycznych” — stwarza realne przesłanki przełamania okresu zimnej wojny. Potencjały nuklearne dwóch mocarstw (ZSRR i USA) zmuszają je do szukania dróg współżycia ze sobą. Borch operuje w swym rozumowaniu przesłankami moralno-filozoficznymi, posługując się tezą prof. Rostowa o konieczności pielęgnowania zasad i metod „przekonywania”, co w rezultacie ułatwi m. in. osiągnięcie pokoju, którego utrwalenie leży w interesie kapitalizmu i komunizmu. W tym kontekście również *Grand Design* wytyczony przez administrację Kennedy’ego a przyjęty w programie prez. Johnsona, przewiduje, że utrzymywanie „kontaktów” między Wschodem a Zachodem, ułatwi znalezienie rozwiązania problemu niemieckiego i kontroli zbrojeń. Borch dostrzega także możliwości dla polityki NRF, która winna znaleźć i wypracować metody i formy kontaktów z NRD oraz z krajami Europy wschodniej, co w rezultacie może doprowadzić do rozwiązania problemu niemieckiego.

Zestawili: Z. K., A. S-L., M. J.